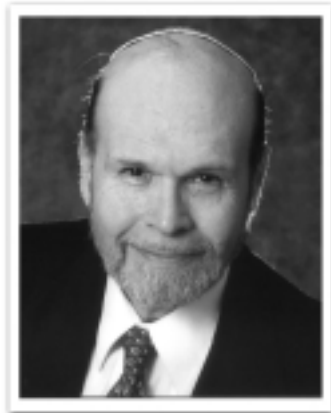




יהדות עכשיו, כאן ושם

ד"ר אשר כהן משוחח עם פרופסור ישעיהו (צירלס) ליבמן, חבר התנועה וחתן פרס ישראל במדע המדינה לשנת תשס"ג

"פרופ' ישעיהו ליבמן הוא מחשובי החוקרים של התרבות וההתנהגות הפוליטית של יהודים בישראל ובעולם, ומן הראשונים והבולטים שבין חוקרי הזרמים הדתיים השונים בחברה היהודית האמריקנית. מחקריו עוסקים בערכים דתיים ובהשפעתם על אידיאולוגיה ועל התנהגות פוליטית. פרופ' ליבמן מרבה לעסוק בחקר הזיקה וההשפעה ההדדיות בין יהודי ארה"ב וישראל" (מנימוקי השופטים, פרס ישראל תשס"ג)



שכל ההווה היהודית בארץ ובארצות-הברית הייתה משתנה לטובה באופן דרמטי בכל המישורים.

רבות מעבודותיך אתה דן בבעיות המאפיינות את יהדות ארצות-הברית בסוגיות הנוגעות לזהות ולקיום היהודי. בעקבות ניסיוןך האישי והמחקרי כאחד, היכן אתה מזהה את הבעיה העיקרית של יהדות זו?

יהדות ארצות-הברית, בדומה לכל ריכוז יהודי משמעותי הסובל מתהליכי טמיעה בסביבה לא-יהודית, מורכבת ממרכז ומפריפריה. אינני מתכוון למשמעות הגאוגרפית של המונחים הללו, אלא למשמעות החברתית התרבותית שבהם, ומטבע הדברים יש בהם גם הכללה. המרכז היהודי מורכב מגרעין חזק של משפחות וקהילות יהודיות המאורגנות סביב פעילות קהילתית יהודית רחבה ומקיפה, דוגמת בתי כנסת, חינוך יהודי וכיוצא באלו. הפריפריה החברתית-תרבותית כוללת שני

אשר כהן

כל תחומי מחקרך סובבים סביב הסוציולוגיה של הדת והזהות היהודית, הן בקרב יהדות ארצות-הברית והן בתוך החברה הישראלית. האם היה גורם שהשפיע עליך ועל תפיסותיך באופן מיוחד?

למרבה הפלא, בית הספר היסודי שבו למדתי בברוקלין – "שייבה דפלטבוש" – השפיע עליי באופן העמוק ביותר. המנהל והמורים בבית ספר זה, במיוחד המורים למקצועות היהדות, היו עבורי מודלים למסירות. הם ראו בעבודתם שליחות, בעיקר בכל הנוגע ללימודי הקודש, הציונות והתרבות היהודית. אינני הראשון מבין בוגרי בית הספר שזוכה בפרס ישראל; הקדים אותי פרופסור אליהוא כ"ץ. בין הבוגרים אף היה אחד שזכה בפרס נובל (גם הרב מאיר כהנא למד שם). זה היה מוסד חינוכי קטן שהצליח לשתול בתלמידים רגשות עמוקים של מסירות רבה, וחינך למעורבות ונטילת אחריות אישית וקהילתית לקולקטיב היהודי ולהמשכינותו. כל תלמיד, כמובן, יישם את הערכים הללו באופן שונה. אני מאמין שבית הספר הזה הוא המקור לעיסוק שלי בשאלות הנוגעות לזהות יהודית, ולהחלטתי לעלות לארץ. מתוך פחות משלושים תלמידי כיתתי, חמישה עלו לארץ. זהו נתון משמעותי על רקע היעדר ההצלחה בהיקפי העלייה מארצות-הברית. אם נחשוב לרגע שמכל שלושים יהודים אמריקאים חמישה היו עולים לארץ, הרי

כי תהיה לו השפעה רבה על הציבור, אך כעניין רגיל אין הדבר כך. על הקהילות עצמן לקבל עליהן רבנים, ודווקא אלו שיעמדו באתגרים אינטלקטואליים פְּבִירִים ברמה שהציבור רגיל אליה. תוצאת מהלך מעין זה תהיה כפולה; מחד, כאשר יראו הצעירים כי יש ביקוש לרבנים חדשניים, בעלי שאר רוח, יתמלאו בתי המדרש השונים (לאו דווקא "האקדמאיים!") בתלמידים שיבקשו ללמוד על מנת לְלַמֵּד, ואנו נמצא לנו רבנים ראויים, המשלבים חכמה, בינה ודעת. "הגדיים" – רבני הקהילות הללו – ייעשו "תיישים" וישמשו ברבות הימים רבנים במגזר העירוני, הארצי ואף הכלל-עולמי. אט אט, בתהליך ארוך תשתנה הרבנות, גם זו "הכפויה" על בני הנוער במוסדות החינוך השונים מרמת הגן ועד הישיבה.

ללא נטילת חלק בתרבות הרבנית-ההלכתית לא וכלו להתפתח שינויים. יש הטוענים כי יהדות "אקדמית" אינה יכולה להשכין שאר רוח, התלהבות ומחויבות בלבבות הצבור; שציבור רב-ערכי, רב-תרבותי, אינו יכול להוות בסיס לתנועה דתית המונית. אני מסופק אם אבחנה זו נכונה. בצעדים איטיים ייתכן בהחלט שינוי של ממש בנוף הרבנות והקהילה הדתית. תהליכים ארוכי-טווח ישפיעו תחילה על בעיותיה של הקהילה המקומית, על בית הכנסת עצמו, ולאחר מכן יהוו דגם לשינוי בעולם התורה והישיבות. האלטרנטיבה המוצגת היום היא של עזיבת שדה ההתמודדות של היהדות לטובת קיצוניים משני הצדדים – חילונים וחרדים. אם נאמץ רבנים המשלבים תורה וחכמה, מדע ותרבות בקהילותינו, נוכל לשנות את תמונת המצב העגומה שאותה הציג משה טור-פז. ■

1. ראו מאמרו המצויין של יואב שורק, 'מהי ההלכה', אקדמות י"ג (תשס"ג), עמודים 185-199.
2. חלק ג, פרק מז, מהדורת שורק, עמוד 628.
3. שיעוריו שבת הלוי על הלכות נדה, תשנ"ב. הציטוטים מפירושו של הרמב"ן לפרשת תזריע (ויקרא יב, ד) ולפרשת אחרי מות (שם יח, ט).
4. להרחבה בנושא ראו: ידידיה דינרי, 'מנהגי טומאת הנדה – מקורם והשתלשלותם', תרביץ מט (תש"ם), עמודים 302-324.
5. בעניין "ברייתא דנידה" ראו: ידידיה דינרי "חילול הקודש ע"י הנדה ותקנות עזרא" תעודה ג (תשמ"ג) עמודים 17-37.
6. שיתוק וגמישות בהלכה בת-זמננו', דעות 15 (אדר א תשס"ג), עמודים 19-23.
7. ספר טהרת הבית, חלק ראשון, עמוד ט.
8. ראו ניסיון ברוח זו אצל דרור פיקסלר, 'הרחקות בין הבעל והאשה בתקופת הנדיות', גזר ב' עמודים 21-35.



מנפרד אנסון, חנוכה, פסל החירות, ניו ג'רזי 1986

מעמיק ושיטתי כיצד להתמודד אתם באשר לסוגיית הזהות היהודית.

האם אתם מתכוונן לבעיות דוגמת העובדים הזרים ועליית מאות אלפי עולים לא־יהודים הנטמעים בחברה הישראלית?

בהחלט. הכישלון הגדול ביותר הוא לא בעצם העלאתם לארץ אלא בכך שלא מגיירים אותם והופכים אותם לחלק מהקולקטיב היהודי בישראל במובן העמוק של השתייכות. אם אכן היה מתרחש תהליך טמיעה, מעין גיור סוציולוגי, עוד היה ניתן לראות זאת באופן חיובי בהחלט. אולם אני כלל לא בטוח שאכן קיים תהליך כזה. החשש שלי הוא שהלא־יהודים ממשיכים לדבוק בזהותם הלא־יהודית, הממסד הדתי ממשיך בסירובו להקל בנושא הגיור, והבעיה הולכת ומחריפה בהיקפים משמעותיים ביותר.

במה בדיוק אשמה הרבנות? הרי אם העולים דבקים בזהותם הלא־יהודית, והחברה הישראלית היא חילונית ברובה, מה יכולים לעשות הרבנים? אינני מכיר עוד סוגיה שעמדה בפני הרבנות ושמשמעותה המעשית נוגעת בצורה כה חריפה וברורה בציפור נפשה של החברה היהודית בישראל ולעצם היותנו חברה יהודית. תפקיד הרבנים היה לא רק להמתין לאלו שמוכנים להתגייר, אלא לפעול לעידוד הגיור, לגייס את כל משאביה למען סוציאליזציה יהודית של העולים. אי אפשר לפטור את הבעיה בטענה שהחברה היהודית חילונית. החברה החילונית, למרות חילוניותה, הייתה מעמידה לרשות הרבנות את הכלים והמשאבים הנדרשים, אולם הרבנות לא ביקשה זאת כיוון שהיא איננה

להצדקת העמדה הערכית היא: 'רבי זהויות'. ואולם, מרוב הצדקת הזהויות השונות, הולכת ומתמעטת הזהות היהודית. הרי ברור לכול כי ממילא קשה לשמר את הזהות היהודית בתנאים סביבתיים של דמוקרטיה ליברלית, של רווחה חומרית ושל אפשרויות חברתיות ותרבותיות מגוונות. כאשר ניתנת הצדקה ולגיטימציה ערכית לכל אלו, מדוע שצעירים לא יסיקו את המסקנה המתבקשת ויעברו באופן מעשי ומהותי מהצד היהודי לצד הלא־יהודי? אנו אמנם חייבים להכיר במציאות, אך עלינו להתמודד אתה ולא לקדש אותה. כאשר המטיפים ליהדות מקדשים את המציאות הרב־תרבותית מלכתחילה, הם מייעדים ליהדות לא יותר מאשר מקום שולי בדיעבד. זהות שנתפסת כשולית וכמרכיב שקימו הוא לא לכתחילה אלא בדיעבד, נגזר דינו להיכחד.

עד לפני זמן לא רב שלטה התפיסה שהחברה היהודית בישראל פטורה מבעיות דומות. האם תפיסה זו עדיין בתוקף או שמא הבעיה רלוונטית גם לישראל?

בארץ קיימת בעיה דומה אך בהחלט לא באותם היקפים כמו בחוץ לארץ. עבור חלק לא מבוטל מהציבור היהודי בארץ, היהדות הופכת בהדרגה אך בעקביות לעניין טריוויאלי. הישראלי מודה ביהדותו להלכה, אך היא חסרת משמעות מעשית עבורו בחיי היומיום שלו. היהדות, אפילו במובנה הפתוח והליברלי, הופכת בהדרגה לבלתי רלוונטית עבור חלק משמעותי מאלו המוגדרים כחילוניים.

האם לא לזה התכוונו ההוגים השונים והקבוצות האידאולוגיות שדיברו על "נורמליזציה של העם היהודי" כמרכיב מהותי של הציונות?
זו בדיוק הסכנה הכרוכה ברעיון הנורמליזציה שאכן הוצג בהגות הציונית. הגשמתו המלאה של רעיון הנורמליזציה בפרשנותו החילונית האוניברסלית המנותקת פירושו שאין יותר ציונות. הציונות, יש לזכור, נועדה להעביר את העם היהודי תהליך נורמליזציה. אם משמעותה של נורמליזציה היא אובדן כל משמעות מעשית של היהדות – אפילו במובנה המודרניים והחדשניים – כבר לא ניתן לדבר על העם היהודי אלא על עם חדש לחלוטין. בהקשר זה אני חושש לא רק מגורמים פנימיים הקשורים לחברה היהודית בישראל ולמדעיניות הנקטת כאן, אלא גם מתהליכים גלובליים שיש צורך לחשוב באופן

מרכיבים: האחד – משפחות מעורבות שמבטאות, בעצם הנישואין המעורבים, תהליכי ניתוק מהעולם היהודי; והשני – משפחות יהודיות שהשתייכותן לעולם היהודי היא יותר עניין של הגדרות רשמיות מאשר השתייכות מהותית, והן נמצאות בתהליכי התנתקות הולכים וגוברים מהעולם היהודי. היהדות המאורגנת בארצות־הברית סירבה בעבר, והיא מסרבת גם כיום, להכיר במציאות. הכרה במציאות משמעה להודות בכך שהפריפריה היהודית הולכת ומתמעטת וכמעט נעלמת בתוך הסביבה הלא־יהודית. למעשה, אם לנקוט לשון חריפה, הפריפריה היהודית אבודה. היעדר הנכונות להכיר במציאות מובילה להשלכות קיומיות כבדות משקל: המשאבים והמאמצים מופנים להצלת הפריפריה – שהיא ממילא אבודה עבור העולם היהודי – דבר שפוגע ביכולת לחזק את הקיום היהודי. כל המשאבים שהופנו בכיוון הצלת הפריפריה לא נראים כמועילים: העלייה באחוז נישואי התערובת, ובעקבותיה הטמיעה בסביבה הלא־יהודית, הן עובדות יסוד המוכיחות שמדיניות זו לא הועילה.

את עיקר המאמצים והמשאבים היה צריך להפנות דווקא למרכז, לגרעין היהודי הקשה, במטרה לשמר ולחזק אותו. במבט ראשון הצעה זו נראית לכאורה רעה, כיוון שהיא מוותרת מראש על מי שזיקתו היהודית חלשה יותר. ואולם, להערכתו ראייה זו פשטנית במידת־מה; הפניית המאמצים והמשאבים לחיזוק הגרעין הקשה תשיג שתי מטרות: ראשית, היא תמנע תהליכי מעבר של יהודים מהמרכז לפריפריה – תהליך המתרחש בעקביות ואף מתעצם; ושנית, מרכז יהודי חזק יוכל להשפיע על סביבתו החלשה, וכך להגדיל הסיכוי להצלת הפריפריה בהיקפים גבוהים יותר.

עד כה התייחסת לבעיות הנוגעות בתחום הרחב של קביעת מדיניות כללית ואופן הקצאת המשאבים. היכן היית ממקד את הבעיה מבחינה ערכית־אידאולוגית?

חלק ממנהיגי היהדות בארה"ב, שמטיפים, לכאורה, ליהדות ולשימור הזהות היהודית, מחייבים למעשה את הפריפריאליות מבחינה ערכית. כאשר כל ערך בסביבה הלא־יהודית הוא לגיטימי וראוי, נוצרת הצדקה לעבור מהעולם היהודי לעולם הלא־יהודי. המונח הפופולרי הנפוץ



מרא דאתרא



מה מאפיין את פסיקת ההלכה באינטרנט? (פלורליזם)
איך נראית תשובה וירטואלית? (קצרה מאוד)
מה מעניין את הגולשים? ("בינו לבינה")
על סמכות דתית ודמותה של ההלכה באינטרנט

כתבה שנייה

עזריאל ויינשטיין

דתיים כגון: 'כיפה', 'מורשת' ו'ישיבה' – אתרים שלפורומים חברתיים שבהם הוקדשה כתבה בגיליון הקודם. השו"ת הווירטואלי באתרים אלה מציג פסיקה הלכתית והתייחסות רבנית ענפת-תחומים, המכילה אלפי תשובות בכל אתר. הללו ניתנות לשליפה לפי קטיגוריות, לפי מילים, או לפי שמות הרבנים המשיבים. השאלות מגוונות וכוללות תחומים כמו: אמונות ודעות, שבת ומועד, כשרות, צניעות, אישות, יחסים חברתיים, מצוקות אישיות ורוחניות, אקטואליה וכולי. בחלקן הן חוזרות על עצמן ולעתים הן מפנות את השואל לתשובה מוקדמת.

מה מייחד את הפסיקה ההלכתית באינטרנט לעומת פסיקה רגילה? האם זו העתקה של בית המדרש או של ספרות השו"ת המודפסת למרחב הווירטואלי בכליו החדשים, או שמא יש כאן מכלול גורמים היוצרים תופעה הלכתית שונה במאפייניה ובהשפעתה? כפי שנראה, רשת האינטרנט, בהיותה מרחב אנונימי, מידי, פתוח ו'צרכני' (לטוב ולרע), יוצרת – לעתים אף בעל-כורחם של המשיבים – תמונה שונה של ההלכה בכלל, ושל יחסי שואל-משיב, בפרט. במאמר זה לא אתמקד בתוכני התשובות, אלא אעסוק בעיקר במשמעויות הנובעות מהמדיה הווירטואלית כמקום מפגש ואינטראקציה בין המשיב לשואל, המבנה את הסמכות הדתית ואת דמות ההלכה.

בשונה מפסיקה הניתנת בקהילה ובישיבה, המשיב באינטרנט לרוב אינו מכיר את השואל, את עולמו ואת נסיבות פנייתו. מחד, המרחק מאפשר היחשפות גדולה יותר, אך מאידך, הוא גם מונע מגע אישי ורציף בין השואל למשיב,

שאלה: "מה דעת הרב לגבי השקפתו של ישעיהו ליבוביץ?"

תשובה: "שמעתי בשם גדולים שהוא היה אפיקורס, אע"פ שכביכול שמר מצוות. על כן כל רעיונותיו שגויים וצריך להתרחק מהם כמו מכל דברי כפירה."

המשיב הוא הרב זלמן מלמד – ראש ישיבת בית אל¹. אך מדוע ליבוביץ הוא בגדר 'אפיקורס'? מי הם 'הגדולים' העלומים שבשמים נאמרים הדברים? מה פירוש 'כביכול שמר מצוות' – האם הוא שמר או לא שמר? חוסר ההנמקה והעמימות הם עצמם סוג של אמירה חינוכית המכוננת וממקמת את השומע, כמו גם את המשיב עצמו, כחוליה בשושלת דתית, אשר מכפיפה דעתה בפני גדוליה. ומי קובע מי הם הגדולים הראויים לכך? בזה כבר צריך לסמוך על הערכת הרב ולהתבטל בפניו. ייתכן שהשואל היה מעדיף לקבל הסברים מלאים יותר, אך הוא נאלץ להסתפק באמונת חכמים' תמה.

לא, זו לא כתבה נוספת על היחס להגותו של ליבוביץ, ואין צורך לבדוק שוב את הכותרת (רק האל יודע איזה שם משונה בחר העורך הפעם). נושא הדיון שלנו הוא: 'סמכות דתית ודמותה של ההלכה באינטרנט'. התשובה שמצוטטת לעיל נמצאת בשו"ת הווירטואלי שבאתר 'ישיבה', בחסות ישיבת בית אל. להלן נסתכל קצת בקנקן ולא רק במה שיש בו, ונבחן עד כמה הכנסת יין ישן בכלים חדשים משפיעה על טעמו. במוקד התייחסותנו אתרים ציוניים-

מעוניינת בכך. אני אישית, וכך ראוי שכל יהודי ציוני ירגיש, לא אסלח לרבנות ולרבנים על התעלמותם ממסקנות ועדת נאמן. ועדת נאמן קבעה את הגיור האורתודוקסי כגיור התקף בישראל ומסקנות אלה היו יכולות להפוך למנוף רב-עוצמה בהיענות לאתגר היהודי הגדול ביותר העומד בפני החברה הישראלית העכשווית.

מהדברים שאמרת הן ביחס ליהדות ארצות-הברית והן ביחס לישראל עולה טענה זהה, שעיקרה היעדר רלוונטיות של היהדות בחייהם של יהודים כפרטים וחברה יהודית כציבור?

זהו בעצם לב לבה של הבעיה. בקצה האחד, האופייני לישראל, הרוב המכריע של הרבנים האורתודוקסים מחזיק בתפיסה קהילתית צרה: שימור קהילת המאמינים הקטנה סביב דקדקנות מחמירה של פרטי הלכות, במחיר אובדן הרלוונטיות של היהדות על עושרה הגדול עבור רוב היהודים. בקצה הנגד, האופייני לארצות-הברית, קידוש מגוון הזהויות הוא כה נרחב, עד שגם הוא הופך את היהדות לבלתי רלוונטית עבור רבים. חסרה לנו מנהיגות דתית עכשווית במובן העמוק של המושג.

בקרב הרבנים האורתודוקסים וחברי הכנסת הדתיים אנו שומעים על טענות בדבר שטטוש דמותה היהודית של המדינה. התלונות מתמקדות בפתיחת קניונים ומקומות בילוי בשבת. אינני מפחית מחשיבות הנושא וממורכבותו, אולם איך ייתכן שבשיח על אודות יהדותה של המדינה אנחנו לא שואלים על אחוז המובטלים, על העוני ההולך וגובר ועל ילדים רעבים? נראה שספרי הנביאים נשטטו מחומר הקריאה של רבני ישראל ושל מנהיגי המפלגות הדתיות. אם ערעור יסודותיה היהודיים של המדינה כל כך חשוב – ואני מאמין שמדובר לא רק בסוגיה חשובה אלא אף קיומית – הייתי מתחיל בשיח על חוסר הצדק החברתי ומכאן עובר לחוסר המוסריות בדרך ניהול המאבק הביטחוני שלנו. המנהיגות הדתית הטוענת שהכול טמון בתורה, מוכיחה בדפוסי התנהגותה בפועל את ההפך הגמור: היא מצמצמת את היהדות למספר תחומים מוגבלים ובכך תורמת להפיכתה לבלתי-רלוונטית. משימת הדור הזה היא להפוך את היהדות לרלוונטית ולשים אותה במוקד הזהות היהודית. ■